

Жуковська В.В. к. ф.н., доц, зав.кафедри
міжкультурної комунікації ННІ іноземної філології
Житомирського державного університету
імені І.Франка

Деркач Н.О. викладач кафедри англійської мови
ННІ іноземної філології
Житомирського державного університету
імені І.Франка

Еколінгвістика: становлення та основні напрями досліджень

Житомирський державний університет імені
Івана Франка
ННІ іноземної філології

У статті розглянуто становлення еколінгвістики. Авторами описано підходи різних вчених до трактування терміну „еколінгвістика”, проаналізовано останні дослідження у цій галузі, визначено завдання та основні напрями еколінгвістичних досліджень.

Ключові слова: еколінгвістика, екологія мови, екологічна лінгвістика, лінгвістична екологія, екологічні проблеми, макроеколінгвістика, мікроеколінгвістика.

Жуковская В.В., Деркач Н.А. Эколингвистика: становление и основные направления исследований

В статье рассмотрено становление эколингвистики. Авторами описаны подходы разных ученых к термину „эколингвистика”, проанализированно последние исследования посвященные этой проблеме, определены основные задания эколингвистики и основные направления дальнейших исследований.

Ключевые слова: эколлингвистика, экология языка, экологическая лингвистика, лингвистическая экология, экологические проблемы, макроэколлингвистика, микроэколлингвистика.

Zhukovska V.V., Derkach N.O. Ecolinguistics: Development and Perspectives for Further Investigation

The article deals with the development of ecolinguistics. An overview of the main approaches to this discipline has been given, current research conducted in this sphere has been analyzed, main tasks of ecolinguistics and the perspectives for further investigation have been defined.

Key words: *ecolinguistics, ecology of language, ecological linguistics, linguistic ecology, ecological problems, ecological system, macroecolinguistics, microecolinguistics.*

Одним із принципів сучасної лінгвістики є принцип експансіонізму, що передбачає впровадження до лінгвістики теоретичного доробку, понятійного апарату, методів і методик інших наук. Результатом цього є виникнення маргінальних наук таких як соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвістична психологія тощо. На стику лінгвістики та екології виникає нова галузь мовознавства – еколінгвістика, що набуває значного розвитку в контексті сучасної парадигми мовознавчих досліджень. Однак, еколінгвістика не має чітко визначеного термінологічного апарату та самостійних методик дослідження. Актуальність даної статті зумовлена необхідністю вирішення цих питань.

Стаття має на меті простежити становлення та розвиток еколінгвістики як мовознавчої дисципліни та окреслити основні напрямки досліджень у цій галузі.

Прослідковуючи історію вживання поняття «екологія» стосовно мови, слід зазначити, що воно вперше використовується американським лінгвістом Ейнаром Хаугеном в 1970 році. Він визначає екологію мови як науку про взаємини між мовою і її оточенням, де під оточенням мови розуміється суспільство, що використовує мову як один із своїх кодів. Мова існує тільки в свідомості мовців і функціонує тільки при взаєминах з іншими мовцями і з їх соціальним і природним оточенням. Частково екологія мови має фізіологічну природу (тобто взаємодія з іншими мовами в свідомості мовця), частково соціальну (тобто взаємодія з суспільством, в якому мова використовується як засіб комунікації). Екологія мови залежить від людей, які цю мову вивчають, користуються та передають іншим. В розумінні Е. Хаугена, екологія мови – це дослідження зумовлене швидким зникненням мов, завдання якого дослідити, задокументувати і врятувати мови, що перебувають під загрозою зникнення [2; 42].

Х.Хаарманн виділяє 7 екологічних змінних, що визначають мовну поведінку: демографічні (диференціація етнічних груп), соціальні (соціальні умови та конкретне оточення, з яким контактує етнічна група), політичні (політичні структури держав), культурні (специфічні традиції та норми поведінки), психічні (солідарність індивідів етнічної групи та внутрішньо групова комунікація), інтеракційні (умови між- та внутрігрупової взаємодії та мовна здатність одномовної общини), лінгвістичні (охоплюють фактори, тісно пов'язані з мовою та її структурою) [12; 8]. За його теорією, зазначені змінні неможливо розділити, вони тісно пов'язані і взаємодіють одна з одною, тим самим утворюючи «екологічну систему». Тобто екологічна система –

взаємозв'язок семи екологічних змінних, що утворюють в підсумку одне ціле.

Ідею перенесення принципів та методів екології на дослідження мови підхопила група німецьких дослідників. Їх підхід отримав назву «екологічна лінгвістика». Петер Фінке застосував поняття «екосистема» до мовної системи та культури. Вільгельм Трампе та Ганс Штронер використали це поняття, щоб пояснити безперервний процес інтерактивного обміну між мовою та світом. Відповідно до цього підходу, порівняння екології, в традиційному її розумінні, та екології мови зводиться до наступної гіпотези: так само як існуванню життя загрожує наше ставлення до природи, мова знаходиться під загрозою зникнення в результаті її використання [10; 44-45].

Протягом наступних десятиліть значення поняття «екологія» стосовно мови значно розширилось. Зовсім іншу паралель між мовою та екологією було проведено в 1990 році, коли Майкл Холлідей показав зв'язок між мовою з одного боку і класовою нерівністю та жорстоким ставленням до тварин з іншого. Він вперше підняв питання взаємодії мови та навколишнього світу і закликав лінгвістів не ігнорувати роль мови при вирішенні екологічних проблем. Після публікації статті М. Холлідея “New Ways of Meaning” значно зріс інтерес вчених до ролі, яку відіграє мова у вирішенні екологічних питань та проблем навколишнього світу [11; 43].

У сьогоденній лінгвістиці немає єдиного підходу до трактування поняття «еколінгвістика». Вчені пропонують різновекторні визначення цього терміну. Так, наприклад, А.П. Сковородніков не розмежовує поняття еколінгвістика, екологія мови та лінгвоеккологія. Він вважає, що

це такий напрям лінгвістичної теорії та практики, який, з однієї сторони, пов'язаний з вивченням факторів, що негативно впливають на розвиток та використання мови, а з іншої, з пошуком шляхів і способів збагачення мови та вдосконалення практики мовного спілкування. Екологія мови повинна знаходитись в основі мовної політики держави, перш за все в сфері освіти, юриспруденції, засобів масової інформації [8].

Алвін Філл навпаки розробляє чітку термінологію для різних областей еколінгвістики, виділяючи еколінгвістику як таку, екологію мови, екологічну лінгвістику та лінгвістичну екологію. В його розумінні **еколінгвістика** (ecolinguistics) – це загальний термін для всіх галузей дослідження, які об'єднують екологію та лінгвістику; **екологія мови** (ecology of language(s)) досліджує взаємозв'язок між мовами; **екологічна лінгвістика** (ecological linguistics) переносить терміни та принципи екології на мову; **лінгвістична екологія** (linguistic ecology) вивчає взаємозв'язок між мовою та питаннями екології [2; 42]. Окрім цього до компетенції еколінгвістики дослідник відносить:

1. вивчення лінгвістичної різноманітності (її причини, форми, функції та наслідки);
2. вивчення зникаючих мов (документування та порятунок);
3. зв'язки між біологічною та лінгвістичною різноманітністю;
4. дослідження екологічних та неекологічних елементів в мовній системі (граматика), процеси глибинної екологізації;
5. екологічний дискурс: тексти екологічної тематики, ідеологія, поверхнева екологізація в тестах;

6. навчання екологічної грамотності;
7. створення теорії мови, що базується на принципах екології

[11; 61].

Іванова О.В. вважає доцільним виділяти в еколінгвістиці лише два напрями:

1. Екологію мови, яка метафорично переносить екологічні поняття на мову (за Е. Хаугеном);
2. Лінгвістичну екологію (за М. Холлідесом), в якій мови розглядаються з точки зору екологічності і вивчається роль мови при описі проблем навколишнього світу [2; 43].

Говорячи про екологію мови, російська дослідниця Бернацька А.А. виділяє в ній три аспекти:

1) *інтралінгвальний*, пов'язаний з культурою мови, стилістикою, риторикою, включає дослідження порушень правильності, ясності, логічності, виразності та інших комунікативних якостей мови. Це зусилля лінгвістів, спрямовані на цілеспрямований вплив чи послаблення негативних тенденцій у використанні мови та недопущення регресу мови в плані збіднення виразних засобів;

2) *інтерлінгвальний*, багатомовність як середовище існування окремої етнічної мови і проблеми зникнення мов та зменшення лінгвістичної різноманітності на Землі. Кожна природна мова розглядається як різновид, форма реалізації єдиної універсальної людської мови. Всі мови світу формують свого роду надсистему, що включає різноманітність потенцій та універсальні принципи організації будь-якої конкретної мови.

3) *транслінгвальний*, пов'язаний з використанням одиниць, засобів, реалій однієї мови, культури в контексті іншої мови, що належить до іншої культури в художній літературі, фольклорі, публіцистиці. Це – цитування іноземних мікротекстів, практика перекладу. Відомо, що мова служить засобом трансляції культури. Різні форми інтеграції, мирне співіснування в цілому в сучасному світі повинно базуватися на діалозі культур та міжкультурній комунікації [1].

В еколінгвістиці виділяють два рівні: **макро- та мікроеколінгвістику**. *Мікроеколінгвістика* займається вивченням структури мовної системи. На цьому рівні визначаються, описуються та пояснюються структури системи, включаючи фонологію, морфологію та синтаксис. Метою мікроеколінгвістики є проаналізувати мову, звертаючи особливу увагу на те, як саме структурована мовна система [9; 21].

Макроеколінгвістика зосереджується на питаннях громадського, державного та світового значення (мовний геноцид, мовна політика, мовне планування) [5; 5].

На сучасному етапі розвитку еколінгвістики Селіванова О.О. виділяє такі напрями дослідження: 1) дослідження глобальної мовної ситуації в світі; 2) установлення причин, форм, функцій і наслідків мовної різноманітності; 3) аналіз чинників зникнення мов; 4) систематизація екологічних і неекологічних елементів мовних систем; 5) аналіз текстів, які торкаються або розробляють теми охорони навколишнього середовища; 6) дослідження екодискурсів, тобто комунікації, пов'язаної із правовими нормами охорони середовища, текстів навчальної спрямованості, що забезпечують виховання

екограмотності тощо; 7) аналіз психологічних, соціальних, гендерних чинників еко-комунікації; 8) розгляд співвідношення еко-грамотності й мовної грамотності з огляду на боротьбу за чистоту мови тощо [7; 147].

В останній час особливої ваги у мовознавчих дослідженнях набувають наукові розвідки присвячені виявленню законів, правил та принципів, що є спільними як для екології, та і для мови та вивченню ролі мови у вирішенні нагальних екологічних проблем. Проблема взаємодії суспільства і природи виходить далеко за межі наукових дискусій.

Це зумовлено реальною загрозою глобальної планетарної екологічної катастрофи. Адже, еволюція людини призводить до кардинальних змін в її стосунках з оточуючим світом. Вона більше не пристосовується до навколишнього світу, а намагається підлаштувати його під свої потреби. Як результат, вплив людини на природу стає все більш відчутним.

Технічна революція викликає безліч питань, які змушують переглянути парадигми відносин людини з природою і суспільством. Виявилось, що панування людини над природою становить реальну загрозу для існування самого людства: чим більш могутньою стає людина в плані свого впливу на навколишній природний світ, тим більш ненадійним стає її власне існування, оскільки викликані нею природні зміни стають згубними для неї самої [4; 3].

Екологічна проблематика набуває все більшої значущості для сучасного суспільства, перетворюючись на вагомий фактор в повсякденному житті людства. Безпечне довкілля стає однією з основних

цінностей. Усі ці фактори свідчать про формування екологічної сфери людської діяльності.

У цьому аспекті еколінгвістика трактується як розділ мовознавства на межі соціо- та психолінгвістики й лінгвістичної філософії, спрямований на розгляд мови як складника системи взаємного існування людини, суспільства і природи [7; 147].

Еколінгвістика тому й називається екологічною лінгвістикою, що прагне до очищення навколишнього середовища суто лінгвістичними засобами. Адже розумне людське слово може багато чого досягти, багато чого виправити, змінити і направити на користь всього людства [2; 47].

Поділяючи точку зору Селіванової О.О., ми вважаємо, що завданнями еколінгвістики є пошук вербальних засобів зміни дискурсивно-фіксованої ідеології невичерпності природних ресурсів, розхитування концепції антиномії корисності/некорисності для людини природних явищ, усунення принципів більшості, андроцентризму у взаємодії людини і природи, виховання еко-грамотності тощо [7; 147].

Актуальність екологічної тематики; зростання уваги, що приділяється проблемам довкілля на усіх рівнях суспільства; формування природоохоронної сфери як середовища людської діяльності тощо є підставами для виділення екологічного дискурсу. Слідом за Розмаріцою І.О. екологічний дискурс визначаємо як сукупність вербальних та невербальних актів, що використовуються для вербалізації знань про довкілля з метою впливу на суспільну думку [6; 6].

Проблеми взаємодії мови і навколишнього світу привертають зростаючу увагу як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. Огляд наукових розвідок у цій галузі свідчить, що російськими лінгвістами вже

досліджено концептуальні метафори в медійному екологічному дискурсі (Іванова О.В. (2007), Красильнікова Н.А. (2005)), дискурсивні структури екологічної тематики у лінгвістичному та правознавчому аспектах (Хітарова Є.Г. (2005)), вивчено становлення та розвиток екологічної термінології (Симонова К.Ю.(2004)), проведено когнітивно-дискурсивний аналіз міжгалузевої екологічної термінології (Гусєва І.Г. (2004)), описано термінологію системного комплексу наукових екологічних знань (Верегітіна І.В. (2006)), розроблено функціональну модель двомовного екологічного словника-тезауруса (Козявіна М.А.(2006)). В українській лінгвістиці досліджено лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології (Розмаріца І.О.(2004)), вивчено комунікацію як інструмент екологічної політики (Беляков О.О.(1999)), проаналізовано екологічну етику журналу „The Ecologist” у контексті глобалізаційних процесів у соціальних комунікаціях (Бондаренко Т.О. (2008)), простежено висвітлення екологічної тематики на сторінках сучасної української преси (Олтаржевський Д.О.(2004)) та показано формування української екологічної термінології (Овсейчик С.В.(2006)).

Підсумовуючи вищесказане, необхідно підкреслити, що виникнення еколінгвістики зумовлене необхідністю вирішення проблем взаємодії між мовою, людиною та природою. Вона охоплює надзвичайно різновекторні дослідження, які відображають важливість екологічної проблематики в суспільстві. У даній статті зроблена спроба прослідкувати розвиток еколінгвістики від її зародження до сьогодення. Говорячи про майбутнє еколінгвістики як однієї з галузей мовознавства, слід зазначити, що подальше дослідження може зосереджуватись на вивченні типології жанрів екологічного дискурсу, описі та

систематизації його стратегій та тактик, визначенні основних концептів, притаманних екологічному дискурсу та проведенні порівняльного аналізу особливостей оформлення екологічного дискурсу в науковій та масовій комунікації.

Проведення досліджень в зазначених напрямках є багатообіцяючим як для вирішення лінгвістичних проблем, так і для екологічної проблематики, адже для розв'язання глобальних екологічних проблем необхідні знання з різних дисциплін, в тому числі і з лінгвістики.

Література:

1. Бернацкая А.А. О трех аспектах экологии языка/ А.А. Бернацкая – Режим доступу: <http://www.russian.slavica.org/article433.html>
2. Иванова Е.В Цели, задачи и проблемы эколлингвистики/ Е.В.Иванова// Прагматический аспект коммуникативной лингвистики и стилистики: сб. науч. трудов.- Челябинск: Изд-во ИИУМЦ «Образование», 2007. – С. 41- 47
3. Иванова Е.В. Концептуальная метафора в эколлингвистике/ Е.В.Иванова// Языкознание и литературоведение в синхронии и диахронии: межвуз. сб. науч. статей. Вып. 1. – Тамбов. – 2006. – С.189-191
4. Левушин А.Н. Современный гуманизм и экология: конфликт и взаимодействие двух стилей мышления: автореф. дис...канд. философ. наук: 09.00.11/ А.Н. Левушин.- Чувашский государственный университет имени И.Н. Ульянова. – Чебоксары, 2010. – 24 с.

5. Молодкин А.М. Предисловие/ А.М. Молодкин// Эколингвистика: теория, проблемы, методы. Межвузовский сборник научных трудов. – Саратов: Научная книга, 2003. – С. 3-6.
6. Розмаріца І.О. Лінгвокогнітивні особливості комунікації у сфері екології: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.О. Розмаріца. – Київ. – 2004. – 15 с.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія/ О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля – К, 2010. – 844с.
8. Сковородников А.П. Экология современного русского языка и роль средств массовой информации в этом процессе/ А.П. Сковородников – Режим доступа: <http://gazeta.sfu-kras.ru/node/307>
9. Derni A.The Ecolinguistic Paradigm: An Integrationist Trend in Language Study/ Derni Ammaria//The International Journal of Language, Society and Culture. – № 24.- 2008. – P.21-30
- 10.Fill A. The ecolinguistics reader: language, ecology, and environment/ Alwin Fill, Mühlhäusler Peter. – New York, 2001.– 291P.
11. Fill A. Language and Ecology: Ecolinguistic Perspectives for 2000 and beyond/ Alwin Fill// Applied Linguistics for the 21st Century. –Tokyo, 2000. – P.60-75
12. Haarmann H. Language in ethnicity: a view of basic ecological relations/ Haarmann Harald. – Berlin, 1986. – 286 P.